

ningarna som rosmålning.

I en kort artikel behandlar före rektorn Birger Olsson psalmbokens betydelse för dalmåleriet. 1697 års psalmbok blev 1700-talets stora folkbok och den tycks ha levat vidare parallellt med den 1819 tillkomna nya psalmboken, den "Wallinska". Därför är 1800-talets dalmålningar ibland försedda med textband som återger psalmverser ur 1697 års psalmbok, den "Swedbergiska".

Språket i dalmålningarna är också föremål för en intressant uppsats av språkforskaren John Helgander. Han riktar alltså uppmärksamheten mot språket i de textband som återfinns på så många målningar, som ett slags förklaring av motivet. Helgander menar att språket i textbanden ger goda exempel på dalmålarnas ställning mellan det traditionella bondesamhället och yttervärlden, den senare representerad av kyrkan, som spred det kristna budskapet, och staden, som målarna besökte som vandrande herrarbetare.

Det religiösa språket blandas alltså med dialekten. Den senare tycks vara mer skönjbar i folklivsskildringar än i målningar med bibliska motiv. De senares texter är ofta direkt hämtade ur förlagor. Men trots förlagorna bryter folkspråket ofta igenom. Ett vanligt dialektdrag är att bokstaven h faller bort i början av ord, "hem" blir "em". Osäkerheten bland målarna om när ord skall börja med h gör att bokstaven även används felaktigt ("ungkarl" blir "hungkarl"). Mindre överraskande är att utländska ord missförstås och felstavas; så blir "Bonaparte" i dalmålningarna ofta t.ex. "Bondepart".

Dalmålarna var definitivt både läs- och skrivkunniga. Några var också byskollärare. Ofta avbildar de troget förlagornas frakturstil i textbanden. Men man kan ofta använda deras texter som ett slags språkligt signalement. Skillnaderna i dialektdrag mellan olika socknar i Dalarna var så pass stora, att texterna är möjliga att användas för att attribuera osignerade målningar. Det är rättviksmålare, inte leksandsmålare som skriver "bi" när de menar "by". Helgander tar många intressanta exempel från den sene dalmålaren Stikå Erik Hanssons texter, där Stikå Eriks särdrag kan spåras tillbaka till dialekten i hans hembygd i östra Mora socken.

Sammanfattningsvis: Boken från symposiet i Dalarna 1992 har blivit en vacker, vital och stimulerande uppmaning till ny och förutsättningslös forskning kring något av det mest särpräglade som finns i äldre svensk folkkultur, dalmåleriet.

Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser. Red. av *Barbro Klein*. Carlsson Bokförlag. Stockholm 1995. 278 s., ill.

Boken består av en inledning och åtta artiklar, där var och en avslutas med en separat not- och litteraturlista. Texterna illustreras med sammanlagt 29 svart/vita fotografier samt en planskiss. Den häftade boken avslutas med en kort sammanfattning på engelska och en presentation av de åtta författarna.

Arbetet är bl. a. resultatet av en seminarieserie som hållits vid Institutet för folklivsforskning i Stockholm. Med inspiration från dessa teoretiska studier och diskussioner har deltagarna försökt att vidareutveckla forskningen kring temat ritualer och offentliga platser. Detta är också de två nyckelbegrepp som binder texterna samman, såväl empiriskt som teoretiskt. Volymen är innehållsmässigt ordnad så att den inleds med bidrag om tydligt planerade och officiellt sanktionerade ritualer och avslutas med exempel på mer spontana och något mer oklart formulerade evenemang (hovpresentationer, förstamajdemonstrationer, 17 maj-tåg, Karl XII-hyllningar, hjältehyllningar, halmbocksbrännande, deklaraionsinlämning). Den avslutande artikeln ger en sammanfattande analys av mediernas betydelse för gestaltningen av nutida ritualer.

Med utgångspunkt i dessa relativt åtskilda empirier förs resonemang om de rituella processernas samhällseliga betydelser och hur de kan perspektiveras som sociala företeelser och kulturella konstruktioner. Till bokens många förtjänster hör inledningskapitlets begreppsutredande diskussion. Beteckningarna på olika slags beteendetraditioner är vittomfattande liksom uppfattningarna om det formbundna beteendets karaktäristika. Bilden av de rituella handlingarnas formella egenheter prövas och nyanseras med hjälp av begrepp och modeller hämtade från den vetenskapliga omvärlden (främst från folkloristisk och antropologisk forskningstradition). Här får tex begreppen "secular ritual" (Sally Moore & Barbara Myerhoff 1977), "public events" (Don Handelman 1990), "display events" (Roger Abraham 1981) och diskussionen kring "offentlig plats" en allsidig belysning. Barbro Klein, som skrivit bokens inledningskapitel, betonar vikten av att inte reducera ritualernas funktion till att bara vara en säkerhetsventil för uppdämda konflikter och kulturella spänningar, som så ofta gjorts i svensk forskning. Författarna försöker i stället att på olika sätt medvetandegöra riternas transformerande potential. Särskilt intressanta är exemplifieringar av hur ritualer ofta kan utgöra sin

egen diskursvärld av kommentarer och motkommentarer men även de belysande resonemangen om sambanden mellan ritual och territorium.

Angela Rundquist kallar sitt bidrag "Pompa i svart och vitt. Om officiell dampresentation vid svenska hovet." Hennes mål är att med hovpresentationernas historiska förändringar som bakgrund teckna ritualens formella mönster. Hon kan därmed belysa sambanden mellan makt och offentlighet under en period av stark samhällsomvandling men också hur denna exklusiva och mediala ceremoni gjorde en grupp kvinnor extremt synliga för sin omgivning.

Hur ser ett modernt första majtåg ut? Jonas Engman beskriver med utgångspunkt i den socialdemokratiska första majdemonstrationen i Stockholm 1992 det rituella formspråket och deltagarnas medel att gestalta sin politiska tillhörighet. Med stöd bl. a. i videoupptagningar, fotografier och egna fältanteckningar kan han analysera marschen mellan Humlegården och Norra Bantorget som ett slags iscensatt dramaturgi. Den består av gemensamma mönster med synkroniserade moment av röster och rörelser och innerliga upplevelser av samhörighet men visar också på avvikelser. Det rituella språket skiljer sig t. ex. avsevärt mellan tågets inledande och avslutande delar. Spännvidden mellan parti- och fackföreningsledningens paraderande och taktfasta marscherande och SSU-ungdomarnas och de olika invandrargruppernas karnevalistiska och lekfulla parodierande föranleder författaren att resonera om de symboliska handlingarnas förmåga att sammanföra det motstridiga.

Hur erfar man då deltagande, och hur belägger man dessa erfarenheter, av andras deltagande såväl som sitt eget? Det är några av de intressanta och viktiga metodfrågor som Barbro Blehr ställer i sitt bidrag som utgår från norskt 17 maj-firande i Stockholm. Firandets olika faser, t. ex. vandrigen från Kungsträdgården och ut till Djurgården och de tydligt fokuserade programpunkterna på Skansen ger upplevelser av olika karaktär. Upplevelserna av att se och bli sedd hör till de ceremoniella mellanrummen medan firandets utpekade höjdpunkter riktar och koncentrerar deltagarnas uppmärksamhet och engagemang mot ett gemensamt mål. Men att själv delta innebär för den skull inte att man någonsin kan dela en annan persons erfarenhet. Vad som står till buds, säger författaren, är istället möjligheten att förstå denna erfarenhet indirekt, medierad genom en mängd kulturella konstruktioner. Det egna deltagandet kan däremot öka möjligheten till förståelse av andras förmedlade upplevelser.

I Anna Lundströms text, som bär titeln "Vi äger gatorna i kväll!", undersöks hur Stockholms innerstad, främst området kring Karl XII-statyn i Kungsträdgården, blir målet för en ideologisk kamp. Med utgångspunkt i deltagarnas berättelser om vad som hände under Karl XII-hyllningarna den 30 november 1991 analyserar författaren hur firarna tolkar sina egna och andra deltagares erfarenheter. Striden mellan "rasister" och "antirasister", rätten till en egen tolkning av historiska, ideologiska sammanhang blir en kamp om viktiga symboliska värden som den svenska flaggan, nationalsången och besittningstagandet av området kring kungastatyn. Förhållandet till tidningar, radio och TV är mycket tveeggat. Manifestationen riktar sig både till och mot massmedia.

När det svenska ishockeylandslaget, Tre Kronor, som nyblivna världsmästare anlände till Stockholm och Sergels torg söndagen den 5 maj 1991 möttes de av 20 000 personer som spontant samlats för att hylla sina hemvändande hjältar. Vad kan denna händelse, vid en jämförelse med de omfattande och välplanerade hyllningarna av Vegaexpeditionens återkomst till Stockholm under april 1880, berätta om förändringar i det svenska samhället? Mats Hellspong som beskriver och analyserar dessa två händelser i texten "Hjältars hemkomst" ser visserligen flera likheter i de rituella mönstren men skillnaderna är ändå påfallande fler. Han visar framförallt på den massmediala utvecklingen som givit hyllningarna så olika förutsättningar, men påtagliga är även förändringar som relaterar sig till vår syn på auktoriteter.

Lotten Gustafssons bidrag "Bocken brinner! En dialog på offentlig plats och i Gävles lokalpress" handlar framförallt om den mångfald av betydelser som gävlebocken tilldelats. Med det välfunna begreppet "traditionsmanuskript" rekonstruerar författaren med ledning av vad som skrivits i lokalpressen och vad som faktiskt skett på stadens torg den stiliserade och tillrättalagda berättelsen om Gävle julbocks uppgång och fall. Bockkonflikten är en uttrycksfull bild som lånar sig till många betydelser och massmedia fungerar i detta sammanhang som en slags förlängning av den offentliga platsen.

Fram till år 1995 var den 15 februari ett datum av alldeles speciell betydelse för många svenskar. Det var nämligen den sista dagen för att lämna sin självdeklaration till skattemyndigheten. I sitt bidrag med titeln "Karnevalsstämning i luften ända sedan huset byggdes" och med underrubriken "Om inlämnandet av deklARATIONER vid skattehuset i Stockholm" diskuterar Barbro Klein mediernas bild av denna "deklarationsfest". Hon undersöker

i vad mån man kan analysera dessa händelseförlopp som just karnevalistiska och vilken innebörd de får. Samtidigt som området framför skattehuset denna enda dag på året transformerades till en skämtens och lekfullhetens plats, som kan beskrivas och tolkas som en reflexiv arena där människor prövar värderingar bl. a. kring fusk, plikt, byråkrati och privatliv, så var resultatet av denna förvandling ändå ett bekräftande av administrativa regler och ett fasthållande av det bestående i samhället.

Vilken roll spelar medierna, när ritualer konstrueras i vår tids storstadsmiljöer, frågar sig Karin Becker i bokens avslutande text "Medierna och de rituella processerna". Författarens syfte är att påvisa hur medierna spelar en avgörande roll, när händelseförlopp övergår till att bli ritualer. Begreppet mediahändelse kan ges olika betydelser men här är innebörden och lärdomen den att medierna själva påverkar och förändrar en händelse genom sin närvaro. Journalisternas strävan att maskera förhållandet att representationerna är konstruerade och deras vilja att dölja sin egen påverkan är i själva verket en del i denna kulturella iscensättning. Med övertygande argumentation visar författaren hur medierna på en och samma gång synliggör kulturella processer och själva provocerar fram dem.

Det finns naturligtvis många svårigheter vad gäller dokumentationen av offentliga ritualer. Trots det är bokens texter förankrade i en tydlig och väl redovisad empiri. Sammantalet grundar den sig på ett fältarbete som bygger såväl på intervjuer, fotografering, videofilmning och eget deltagande som på ett sökande av pressmaterial och andra slags historiska källor. Överlag lyckas författarna både ge klagörande orientering av fenomenens övergripande karaktär och samtidigt förmedla intressanta iakttagelser av en mängd disparata detaljer. Texternas skilda empirier, kombinationen av material (pressklipp och andra källor), gör också att de metodiska tillvägagångssätten skiljer dem åt på ett intresseväckande sätt. Det är ett bra grepp att avsluta volymen just med en samlande studie av de källkritiska aspekter som kan anläggas på pressmaterialet.

Med dessa konkreta beskrivningar av människors rituella handlande i offentliga miljöer som underlag behandlar författarna flera frågeställningar som måste bedömas som viktiga och centrala för den etnologiska forskningen av idag. Resonemangen om de rituella processernas betydelse knyter också samman en internationellt vetenskaplig diskussion som förts inom och mellan olika forskningsdiscipliner under de senaste åren. Även om studien i högre utsträckning kunde ha relate-

rats till den äldre forskningstraditionen på "hemmaplan" så är dess förtjänster många. Främst detta att den utifrån ett konkret material förmår belysa, sammanhålla och delvis utveckla nya perspektiv och terminologier. Boken kommer att fylla en viktig uppgift som kurslitteratur och som inspirationskälla för etnologistuderande men torde även ha förutsättningar att bli uppskattad av en långt vidare läsekrets. Den tematiska diskussionen om hur dagens människor (deltagare och betraktare) förmår etablera rituella meningssammanhang på allmänna platser (hur offentliga miljöer transformeras till rituella scener eller kraftfält, påvisandet av människors rituella kompetens i det moderna samhället och klagörandet av massmedias roll i sammanhanget) är givetvis av stort intresse för människor i allmänhet. Texterna är dessutom väl-skrivna och lättlästa.

Jochum Stattin

Magnus von Platen: Svenska skägg. Våra manshakar genom tiderna. Fischer & Co. Stockholm 1995. 158 s. ill.

Vid Vitterhetsakademiens årshögtid den 21 mars 1983 höll litteraturhistorikern Magnus von Platen ett intressant och nöjsamt föredrag "Om skägg i Sverige". Sedan dess har han arbetat vidare på temat och presenterar nu ämnet för en bredare publik i boken "Svenska skägg. Våra manshakar genom tiderna". Medan litteraturvetare över lag bedriver en skrivkonst som främst tycks ägnad en intern krets av finsmakare skäms inte von Platen för att skriva fullt begripligt för oss andra om ett ämne som snarare hör till de låga än de höga och som satt tydligare spår i reseberättelser och andra tidsdokument än i poesi och litteratur.

Magnus von Platen brukar kulturhistorikerns rörliga sökarljus och låter oss följa skäggväxten från hedenhös till vårt eget växlingsrika sekel. Han refererar till en rik internationell litteratur men anser med rätta att de svenska skäggen är ofullständigt utforskade. I den utförliga litteraturförteckningen saknar jag dock Sigfrid Svenssons behandling av "Männens skägg- och hårvård" i Skånes folkdräkter (1935). Den är visserligen mycket kortfattad men sammanfattar i princip utvecklingen tidsmässigt, socialt och i viss mån rumsligt. Skånebönderna var mera modemedvetna på 1700-talet än smålandsbönderna, åtminstone vad skägget anbelangar.